

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСНОВКИ ВЗАЄМОЗУМОВЛЕННЯ РОЗВИТКУ АКСІОСФЕРИ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF INTERCONNECTION BETWEEN THE DEVELOPMENT OF THE AXIOSPHERE AND SELF-ACTUALIZATION OF PERSONALITY

Стаття присвячена дослідженню розвитку аксіосфери та самоактуалізації особистості, а також взаємозумовленню їх розвитку. Проблеми розвитку аксіосфери та самоактуалізації особистості належить одне з найголовніших місць у дослідженні становлення характеру, психічних станів та їх проявів у людській діяльності. Дослідженнями цієї сфери займалися багато українських і зарубіжних науковців, але ця тема не є повністю вичерпаною. У статті ми розглядаємо поняття цінності в цілому, у науково-історичній перспективі. У статті також розглянуто психологічні чинники взаємозумовлення розвитку аксіосфери та самоактуалізації особистості, що є недостатньо вивченими та потребують більш глибокого дослідження. У психології аксіосфера, на нашу думку, переважно розглядається як система образів у житті особистості, які мають для неї особистий сенс. У нашому дослідженні аксіосфера розглядається як внутрішня система цінностей, які визначають важливість та пріоритети для особистості – це щось, що має, так би мовити, найважливіші сенси для людини.

У статті розглядаються поняття аксіосфери особистості та чинники, за якими вона утворюється. У нашому дослідженні ми також розкриваємо зміст терміна «самоактуалізація особистості» та намагаємось з'ясувати, яким чином відтворюється розвиток взаємозумовлення аксіосфери та самоактуалізації особистості.

Метою дослідження є визначення того, яким є взаємозумовлення розвитку аксіосфери та самоактуалізації особистості. Ми вважаємо, що дана тема є досить актуальною в наш час як для психологічної сфери в цілому, так і для багатьох інших практичних і теоретичних завдань, які можливі в різних дисциплінах соціально-гуманітарного напрямку. У дослідженні поняття аксіосфери та самоактуалізації особистості нами були використані теоретичні методи: систематизація наукових джерел, теоретичний аналіз монографічної літератури, порівняння та узагальнення даних, емпіричні: діагностика самоактуалізації особистості.

Цінності – це те, що найважливіше та найдорожче в житті людини. Узагальнення різних цінностей особистості є його аксіосферою.

Самоактуалізація (у більш широкому змісті) означає тенденцію реалізації внутрішнього потенціалу, тобто самореалізацію, це бажання людини стати такою, якою вона здатна бути, прагнення повністю реалізувати потенційні можливості. У наших респондентів у цілому рівень прагнення до самоактуалізації знаходиться на низькому

рівні. Цей висновок показує нам те, на що необхідно більше звернути увагу особистості для поліпшення якості життєдіяльності в нашому суспільстві.

Взаємозумовлення аксіосфери особистості та її самоактуалізації є взаємозалежним процесом.

Ключові слова: особистість, цінність, аксіосфера, самореалізація, самоактуалізація.

The article is devoted to the exploration of the development of the axiosphere and self-actualization of an individual, as well as the interrelation of their development. The issue of axiosphere and self-actualization development holds a significant place in the study of character formation, psychological states, and their manifestations in human activity. Many Ukrainian and foreign scholars have engaged in research within this sphere, but the topic is not fully exhausted. In this article, we examine the concept of value as a whole and consider this concept from a scientific-historical perspective. We define the notion of the axiosphere and its development. Additionally, in the article, we delve into the concept of the individual's axiosphere and describe how it forms.

The purpose of this research is to ascertain the nature of the interrelation between the development of the axiosphere and the self-actualization of the individual. We believe that this theme remains highly relevant in our time, both for the field of psychology as a whole and for numerous practical and theoretical tasks across various disciplines within the social-humanitarian realm.

In the study of the concept of the axiosphere and self-actualization of the individual, we used theoretical methods: systematization of scientific sources, theoretical analysis of monographic literature, comparison and generalization of data, empirical methods: Diagnostics of self-actualization of the individual.

Values represent what is important and precious in a person's life. The aggregation of various personal values constitutes their axiosphere. Self-actualization (in a broader sense) entails the tendency to realize internal potential, essentially self-realization; it is a person's desire to become who they are capable of being, an aspiration to fully utilize their potential capabilities. Among our respondents, on the whole, the level of aspiration towards self-actualization is low. This conclusion highlights the areas individuals need to pay more attention to in order to enhance the quality of their life activities within our society.

The interrelation between an individual's axiosphere and their self-actualization is an interdependent process.

Key words: personality, values, axiosphere, self-realization, self-actualization.

УДК 159.937:94:246.3:159.91
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.53.20>

Лааріф А.Ж.

студент магістратури кафедри теорії та методики практичної психології
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського

Сучасна психологія активно досліджує процеси саморозвитку та самореалізації особистості. В одному з напрямків дослідження

розглядається вплив системи цінностей особистості, відображеної в аксіосфері, на її самоактуалізацію. Аксіосфера представляє

собою внутрішню карту цінностей, які визначають важливість та пріоритети для особистості.

З етимологічного походження цінності – це поняття, яке використовується для позначення об'єктів, явищ, їхніх властивостей, абстрактних ідей, що втілюють у собі суспільні ідеали та виступають, завдяки цьому, як еталон належного [8, с. 597].

Спробуємо розкрити зміст і сенс поняття «цінність». У повсякденному розумінні даного терміна ми вважаємо, що цінність – це щось, що має, так би мовити, надзначущість для людини.

Цінність – це будь-який об'єкт, який має велике значення для суб'єкта, індивіда, групи або етносу. Цей об'єкт може бути життєвою вартістю або відображати інші важливі аспекти для даного суб'єкта. Цінності можуть приймати різні форми, включаючи абстрактні поняття та ситуаційні аспекти, а також конкретні матеріальні блага.

У широкому розумінні цінностями можуть бути не тільки абстрактні смисли та ситуаційні цінності, але також реальні матеріальні речі та ресурси, які мають важливе значення для особистого задоволення, комфорту або інших потреб суб'єкта [6, с. 104].

Ще з давніх часів людство бентежили різні питання про сенс життя, моральні основи особистості та суспільства в цілому. Однією з найважливіших категорій, про яку замислювались філософи в різні часи, – це цінності. У першому підході до цінностей можна визначити розглядання ставлення людини до світу, цінностей – як значень ідей мудрості, мужності, справедливості, добра та ін. Надалі різні уявлення та прояви цінностей розглядали мислителі в епохи Середньовіччя, Відродження, Просвітництва та Нового часу, але аж до середини XIX століття ніхто не використовував поняття «цінності». І. Кант показав відмінність між предметами чуттєвого досвіду та надчуттєвими предметами, чим заклав ґрунт для постановки проблеми цінностей [3, с. 21].

На європейських теренах виникає наймолодша серед загальнотеоретичних дисциплін у філософській науці – наука аксіологія. Аксіологія, теорія цінностей – один із розділів філософії, що вивчає сутність, види, співвідношення та функції цінностей [1, с. 12].

Проблема цінностей як специфічна галузь філософського пізнання та діяльності бере свій початок у середині XIX ст. у Р. Лотце, а в подальшому в неокантіанстві Баденської школи (Віндельбанд, Ріккерт), а також у філософії Ф. Ніцше. Саме ці автори висувають ідею першочергової ролі цінностей у філософії, яка отримала назву «аксіологія» (від грец. *axia* – цінність) [2, с. 8].

Людина ставиться до навколишнього світу та до дійсності крізь призму своїх внутрішніх

цінностей, які є екзистенційним середовищем його життя. Аксіосфера особистості являє собою систему смислових образів життєвої активності людини, яка впорядковує її інтенційні та потенційні запити до самопізнання та самостворення [6, с. 99–100].

А.А. Фурман у своїй монографії [6] розкриває погляди А.Г. Маслоу, який поділяє всі мотиви людини на дві глобальні групи: дефіцитарні (біологічні цінності) та мотиви зростання (буттєві, духовні вартості). Перші спрямовують людину на задоволення фізіологічних потреб (спраги, голоду, холоду та ін.). Їх відсутність провокує хворобливі стани та невротизацію поведінки. Такі біологічні цінності підштовхують людину на зміну несприятливих умов, що викликають напруженість між людиною та світом. Друга група (духовні цінності) – це метапотреби, які пов'язані з прагненням особистості актуалізувати свій потенціал. Саме ці цінності збагачують світ людини, розширюють кругозір, посилюючи психічне напруження, яке змушує людину до самовдосконалення. Прикладами метапотреб, що є аналогом цінностей особистості, є цілісність, поведінкова активність, краса, добро, любов, істина, унікальність, довершеність, духовні запити-діяння та ін. [6, с. 73–74].

У процесі життєдіяльності людина постійно стикається з неймовірною кількістю різноманітних речей, явищ і процесів, і зі всього цього вона відокремлює для себе те, що має для неї якийсь сенс, те, що вона вважає найліпшим для себе, найбільш корисним, дозволяє задовольнити її потреби та інтереси. Серед багатьох трактувань поняття «оцінка» ми можемо дійти висновку, що цінність проявляє себе в акті оцінювання.

Самоактуалізація – прагнення людини до якомога повнішого виявлення та розвитку своїх особистісних можливостей. На противагу прибічникам біхевіоризму та фрейдизму, які вважають, що поведінкою особистості рухають біологічні сили, а внутрішній зміст її полягає в розрядці створеної ними напруженості та пристосуванні до середовища, у деяких напрямках західної психології самоактуалізація висувається на роль головного мотиваційного фактора [8, с. 443].

Для представників гуманістичного напрямку психології основною ідеєю є те, що прагнення людини до максимального розвитку своїх можливостей, яке є усвідомленим, та реалізація їх у практичній діяльності на благо суспільства шляхом самоактуалізації буде являти собою необхідний чинник повноцінного розвитку людини.

Самоактуалізація припускає наявність сприятливих соціально-історичних умов. Це безперервна реалізація потенційних можливостей, здібностей і талантів, як звершення

своєї місії або покликання, долі тощо, як повніше пізнання і, отже, прийняття своєї власної початкової природи, як невпинне прагнення до єдності, інтеграції чи внутрішньої синергії особистості. Навряд чи можна скласти повний список усіх специфічних мотивів, що належать до «самоактуалізації», оскільки кожна особистість має властиві лише їй таланти, здібності та потенційні можливості. Але деякі характеристики залишаються загальними.

Процес самоактуалізації тісно переплітається з процесом життєтворчості, виступаючи передумовою, а часом – результатом останньої. У цьому контексті самоактуалізація починає діяти, як механізм саморегуляції соціальної поведінки особистості. У процесі самоактуалізації формується та усвідомлюється специфічна система ціннісних орієнтацій, що визначають характер змісту та засобів досягнення провідних життєвих цілей особистості й тому складають основу саморегуляції її соціальної поведінки. У процесі самоактуалізації розвивається соціально конструктивна життєва позиція, що передбачає усвідомлення необхідності творчої взаємодії з соціальним середовищем на основі прийняття особистістю відповідальності за побудову власного життя, ставлення до оточуючих як до суб'єктів життя, а не засобів досягнення власних цілей. Таким чином, одним із результатів самоактуалізації є формування суб'єктивно та об'єктивно узгодженого, такого, що суб'єктивно вдовольняє певну особистість, стилю життя – індивідуально обраної системи засобів взаємодії з соціальним середовищем [6, с. 71–72].

На думку К. Роджерса, самоактуалізація – це прагнення до зростання, розвитку, самостійності, самовираження, активізації всіх можливостей свого організму. К. Роджерс вважає, що прагнення до повної самореалізації є вродженим для кожного з нас. Так само, як рослини розвиваються, щоб вирости здоровими, а насіння містить у собі прагнення стати деревом, так і людина схильється до того, щоб знайти цілісність і найбільш повно реалізувати себе. Прагнення до здорового розвитку розглядається як переважаюча та мотивуюча сила в людині, що діє вільно та не ослаблена ні подіями минулого, ні установками сьогодення. Частиною базисного прагнення до актуалізації свого «Я» і є самоактуалізація, яка полягає в прагненні індивіда до розвитку в напрямку все більшої складності, зрілості та компетентності. Самоактуалізація не означає кінець проблем і труднощів, навпаки, особистісне зростання часто може принести певну частку страждань. Здатність людини до самостійного планування своєї діяльності, здійснення своїх планів та аналізу отриманих результатів ведеться з точки зору розвиненості її соціального інтересу. У кожній людині є природне

почуття спільності, або соціальний інтерес – вроджене прагнення вступати у взаємні соціальні відносини співпраці [6, с. 75–77].

Самоактуалізація своїх можливостей та здібностей призводить до розвитку «людини, яка повноцінно функціонує». Звісно, таких людей немає, але до цього ідеалу можливо наблизитися. Така людина рухається до повного знання себе та свого внутрішнього досвіду, може сприймати його без захисних реакцій, не боїться, що усвідомлення своїх почуттів, відчуттів та думок позначиться на її самоповазі. Її уявлення про себе не тільки відповідає досвіду, але і цей досвід правдиво виражається вербальними та невербальними засобами комунікації. Така людина не лицемірить, виказуючи те, що вона відчуває [7, с. 99].

Останнім часом вважається, що потреба в самоактуалізації властива кожній людині, але більша частина людства не досягає її. Людина не досягає самоактуалізації, насамперед, тому, що ця потреба усвідомлюється нею лише тоді, коли в неї задоволені нижчі, базові потреби, або фізіологічні. Це потреби у воді, їжі, сні, безпеці, почутті приналежності та повазі.

Багато хто з людей сумнівається у своїх здібностях, та багато хто навіть не здогадується про свій потенціал і можливості. Часто буває, що прагнення людини до самореалізації пригнічується оточенням і стереотипами суспільства. Особисте зростання вимагає від людини бути готовою до певних змін, прийняття помилок і готовності до ризику, що може бути перешкодою в самоактуалізації людини тому, що вона потребує відчуття безпеки.

Тій невеликій частині людства, якій вдалося самоактуалізуватися, притаманні здатність концентруватись на проблемі, зрілість почуттів і емоцій, вміння протистояти соціальному тиску, впевненість у собі та інші позитивні риси. Таких людей відрізняє усвідомлення свого покликання. Самоактуалізацію психологи рекомендують розуміти як процес, а не як кінцевий результат, це постійна праця людини над собою. Такі люди досягають значно більшого, ніж інші, тому подальше вивчення цього процесу є дуже важливим.

Цінності людини починають формуватися від народження та, з нашого погляду, можуть трансформуватися під впливом часу й різних чинників, які можуть на неї впливати як із довкілля, так і «зсередини» людини, тобто під впливом її психоемоційної сфери. Коли людина є ще дитиною, вона росте в певному середовищі, у якому вже склалася своя, так би мовити, атмосфера – аксіосфера сім'ї.

На особистість безпосередньо впливають ті чи інші погляди і відповідно цінності батьків або тих, із ким пов'язана дитина в процесі виховання. У міру дорослішання аксіосфера

особистості може поступово змінюватися під впливом різних поглядів кола її спілкування, сфери інтересів різних людей, із якими вона взаємопов'язана в процесі спілкування. На становлення людини як особистості зі сформованими поглядами, тими чи іншими цінностями впливають вихователі в дошкільних установах. Потім, коли дитина починає ходити до середньої школи, на неї можуть впливати викладачі. Також безпосередній вплив мають на неї друзі та однокласники, із якими вона безпосередньо спілкується. Якщо підліток відвідує будь-які секції та гуртки, особливо які представляють для нього безпосередній інтерес, то він виявляється в зоні особливого впливу керівника гуртка чи тренера, що є авторитетом для нього. Спілкування з товаришами з секції, одногрупниками у вищих навчальних закладах тощо – усе це безпосередньо впливає на зміну та побудову аксіосфери особистості.

Із певних цінностей особистості починають формуватися потреби людини, які вимагають задоволеності. Виходячи з проведеного нами дослідження, ми можемо зробити висновок, що самоактуалізація людини, на наш погляд, є найпріоритетнішою з потреб особистості. Тільки за повної усвідомленої реалізації своїх талантів і здібностей, своїх потреб, сформованих під впливом ціннісних пріоритетів, її аксіосфери, можна говорити про повну самоактуалізацію людини.

З іншого боку, усвідомлено прагнучи до реалізації своєї основної, на нашу думку, потреби в самоактуалізації, у людини в процесі діяльності, що веде до неї, видозмінюються цінності та, таким чином, і його аксіосфера. У зв'язку з наведеними вище висновками ми вважаємо, що взаємопричинність аксіосфери та самоактуалізації особистості є безпосередньою та очевидною.

Виходячи з даних, які отримали за допомогою діагностики самоактуалізації САМОАЛ (А.В. Лазукін в адаптації Н.Ф. Калина) [4, с. 45–59], ми дійшли висновку, що більшість наших респондентів має самоактуалізацію нижче середнього рівня. На нашу думку, це пов'язано з тим, що країна знаходиться в стані війни, і більшість населення не розуміє, що може бути наступного дня.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що психологічні основи

є первинними, які безпосередньо впливають на розвиток аксіосфери особистості та її самоактуалізацію в житті, а також взаємозумовлені її розвитком.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Велика українська енциклопедія. Тематичний словник гасел з напрямку «Філософські науки» (філософія, логіка, етика, естетика) / укл.: А.В. Арістова, І.В. Шліхта ; за заг. ред. д. і. н., проф. А.М. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво» [Електронний ресурс]. 2019. 256 с. Режим доступу: <https://ev.vue.gov.ua/publications/publikatsii-vydavnytstva/thematic-registers/velyka-ukrayinska-entsyklopediya-tematychnyy-reyestr-hasel-z-napriamu-filosofski-nauky-filosofiiia-lohika-etyka-estetyka-ukladachi-aristova-a-v-shlikhta-i-v-za-zah-red-d-i-n-prof-kyrydon-a/>
2. Підлісний М.М. Проблеми аксіології та шляхи їх вирішення : моногр. / М.М. Підлісний. Дніпро : Видавець Біла К.О., 2020. 164 с.
3. Семенова Алла Василівна. Ціннісний вимір досвіду суб'єктів педагогічної дії : монографія / А.В. Семенова. Одеса : Бондаренко М.О., 2016. 436 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.pedagogicmaster.com.ua/public/semenova/tsinisnyi_vymir.pdf
4. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди ; голов. ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://xpr4stm90bvzr.frontroute.org/s11/7/0/8/6/4/70864.pdf>
5. Фурман А.А. Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір : монографія / Анатолій Анатолійович Фурман. Одеса : ОНПУ ; Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 312 с. Режим доступу: <http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/15190>
6. Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія / Анатолій Анатолійович Фурман. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 508 с. Режим доступу: <http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/15189>
7. Чудакова В.П. Алгоритм проведення, аналізу, обробки та інтерпретації результатів дослідження «самоактуалізації». *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2019. № 3(34). С. 45–59. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/9659/1/Чудакова_3-2015.pdf
8. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с. Режим доступу: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf